

LBRIS

We know
books

David Sainsbury

FERESTRE DE OPORTUNITATE

**CUM SE ÎMBOGĂȚESC
NAȚIUNILE**

Traducere din limba engleză de
GABRIEL TUDOR

LITERA
București

Manualele standard de economie nu reușesc să ia în considerare modul în care diferitele ferestre de oportunitate generează variații uriașe în activitățile economice și, în consecință, oportunități foarte diferite de a adăuga capital la forța de muncă într-un mod potențial profitabil.

Erik Reinert,

*Cum s-au îmbogățit țările bogate
și de ce țările sărace rămân sărace*

CUPRINS

<i>Mulțumiri</i>	9
<i>Grafice de date și figuri</i>	11
<i>Tabele</i>	13
Prefață.....	15
1. Necesitatea unei noi teorii.....	19
2. O teorie a creșterii economice bazate pe capacitate dinamică	51
3. Sisteme sectoriale de inovare	77
4. Sisteme de inovare urbane și regionale	101
5. Țări care avansează în forță.....	129
6. Țări care recuperează decalajul	151
7. Țări care rămân în urmă	180
8. Sisteme naționale de educație și de formare profesională ...	207
9. Sisteme naționale de inovare	229
10. Rolul guvernelor în crearea bogăției	256
<i>Note</i>	275
<i>Indice</i>	285

Apoi, în 2015, la cererea ministrului pentru competențe din guvernul conservator, am prezidat un grup independent pentru învățământul tehnic, care a propus o reformă majoră a sistemului național de învățământ tehnic. Aceasta este în prezent pusă în aplicare de guvern și este descrisă în capitolul 8.

În fine, cred că, într-o economie de piață, politicile guvernamentale pot avea un impact benefic doar dacă sunt înțelese de companii, iar acestea, la rândul lor, profită de ele. Prin urmare, lucrarea de față se adresează nu numai economiștilor, funcționarilor publici și politicienilor, ci și antreprenorilor și oamenilor de afaceri care doresc să își vadă firmele cum se dezvoltă în cadrul economiei globale, extrem de competitive, din zilele noastre. Sper că aceștia vor recunoaște lumea descrisă în această carte ca fiind cea în care concurează, că ea este foarte diferită de lumea economiei neoclasică și că, lucrând împreună cu guvernul pentru a dezvolta capacitățile și ratele de inovare ale propriilor firme, pot crea un viitor interesant și profitabil pentru angajați, pentru acționari și pentru țară.

1

NECESITATEA UNEI NOI TEORII

Ce trebuie explicat

În prezent, există o necesitate urgentă de dezvoltare a unei noi teorii a creșterii economice. Acest lucru se datorează faptului că, în ultimul sfert de secol, lumea a fost martora unor schimbări substanțiale în ce privește ratele de creștere ale principalelor sale economii. În același timp, teoria neoclasică a creșterii economice, dominantă în această perioadă, nu a fost capabilă să explice tot ce se întâmplă sau să ofere factorilor de decizie politică un cadru prin care să reacționeze.

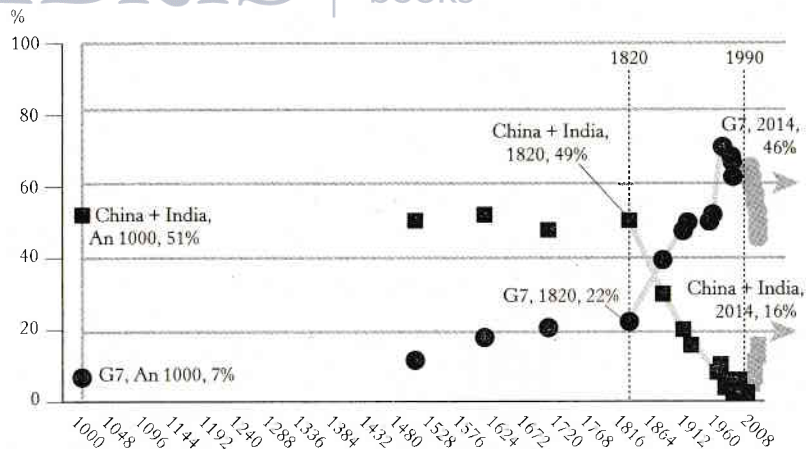
Între 1820 și 1990, cota din produsul intern brut (PIB) mondial deținut de ceea ce astăzi formează grupul țărilor bogate din G7 (Statele Unite, Germania, Japonia, Franța, Marea Britanie, Canada și Italia) a crescut de la aproximativ o cincime la aproape două treimi. Dar din 1990, această cotă a început să scadă rapid, iar astăzi a ajuns sub 50%. Mai mult, cota din venitul mondial pierdută de G7 a fost preluată în mare parte de doar șase țări în curs de dezvoltare, denumite I6 (Industrialising Six – cele șase țări în curs de industrializare), care au înregistrat o creștere puternică în perioada 1990–2015 (China, Coreea de Sud, India, Polonia, Indonezia și Thailanda).

Începând de pe la 1820, industrializarea rapidă a țărilor din G7 a declanșat o spirală de aglutinare, inovare și dezvoltare industrială aflată în continuă autoperpetuare, pe care istoricii au numit-o „Marea Divergență”. În prezent, într-o perioadă de doar douăzeci și cinci de ani, această tendință s-a inversat, iar ponderea G7 în PIB-ul mondial a revenit la nivelul din 1917 – o transformare pe care Richard Baldwin a numit-o „Marea Convergență” (vezi graficul 1.1).

LIBRIS

We know books

Graficul 1.1 Cotele PIB-ului mondial, 1000–2014

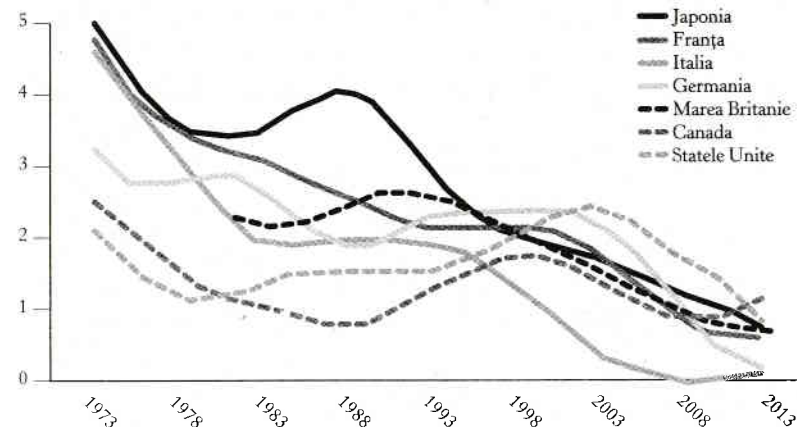


Sursă: Richard Baldwin, *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2016, p. 81; copyright © 2016 by the President and Fellows of Harvard College

Ar mai trebui remarcate alte două aspecte legate de această inversare spectaculoasă a ratelor de creștere economică a țărilor. În primul rând, ea s-a datorat nu numai unor rate de creștere mai rapide în unele țări în curs de dezvoltare, ci și unei încetiniri a ratelor de creștere a productivității muncii în țările G7 (vezi graficul 1.2). Așadar, o teorie economică vizând explicarea inversării globale a performanței economice trebuie să explice nu numai creșterea mai rapidă a unor țări în curs de dezvoltare, ci și încetinirea ratei de creștere a țărilor G7.

În al doilea rând, contrastele dintre diferitele regiuni ale lumii aflate în curs de dezvoltare sunt la fel de izbitoare precum creșterea accelerată dintr-o subcategorie de țări. În 1950, atât Africa, cât și Asia erau foarte sărace, țările africane având venituri mai mari decât cele asiatice datorită resurselor lor naturale. În perioada imediat următoare celui de-al Doilea Război Mondial, economiștii credeau

Graficul 1.2 Tendința de creștere lină a productivității muncii în țările G7; economia totală, 1973–2013



Sursă: Statistica OCDE privind productivitatea (bază de date), februarie 2016

că veniturile și creșterea viitoare a țărilor în curs de dezvoltare vor depinde în mare măsură de resursele lor naturale. Prin urmare, ei au considerat că perspectivele Africii erau destul de strălucite, în vreme ce ale Asiei erau slabe, întrucât în anii 1950 Asia era cea mai săracă parte a lumii și avea foarte puține resurse naturale prin comparație cu Africa subsahariană, America Latină și Orientul Mijlociu. Dar ce s-a întâmplat de fapt a fost foarte diferit.

În schimb, Asia a găsit o modalitate de a-și crea un avantaj competitiv în economia globală și s-a dezvoltat într-un ritm fără precedent. De exemplu, când China a început reformarea economiei și orientarea către piață, în 1978, ea acoperea mai puțin de 1% din comerțul mondial. În 2013, China a devenit însă principala națiune comercială din lume, acoperind anual aproape un sfert din fluxurile comerciale internaționale. În 1970, Coreea de Sud avea un PIB pe cap de locuitor de 279 de dolari (puțin sub un dolar pe zi și aproximativ egal cu cele mai sărace țări din Africa). În prezent, PIB-ul pe cap de locuitor al Coreei de Sud se apropie

de 30 000 de dolari. În 1960, micul stat insular Singapore, învecinat cu Malaysia, era un sat de pescari cu un PIB mediu pe cap de locuitor de 427 de dolari. După ce și-a cucerit independența față de Malaysia, în 1965, satul de pescari a devenit unul dintre cele mai mari porturi din lume și un important centru financiar. În 2017, Singapore avea un PIB pe cap de locuitor de 55 000 de dolari – unul dintre cele mai mari din lume.

Dimpotrivă, țările africane s-au confruntat cu dificultăți în ce privește făurirea națiunii și guvernanta și au înregistrat multe variații între țări. Vastele resurse naturale s-au dovedit nu doar o binecuvântare, ci și un blestem, politicienii locali încercând să-și însușească bogăția generată de resursele naturale în loc să promoveze industrializarea propriilor țări.

Transformarea spectaculoasă a ratelor de creștere economică a dus, în țările în curs de dezvoltare, la o scădere salutară a procentului de persoane care suferă din cauza sărăciei extreme. Între 1990 și 2015, rata acestora s-a redus de la 44 la 12%, iar în cazul Asiei de Est, de la 61 la 4% (vezi tabelul 1.1).

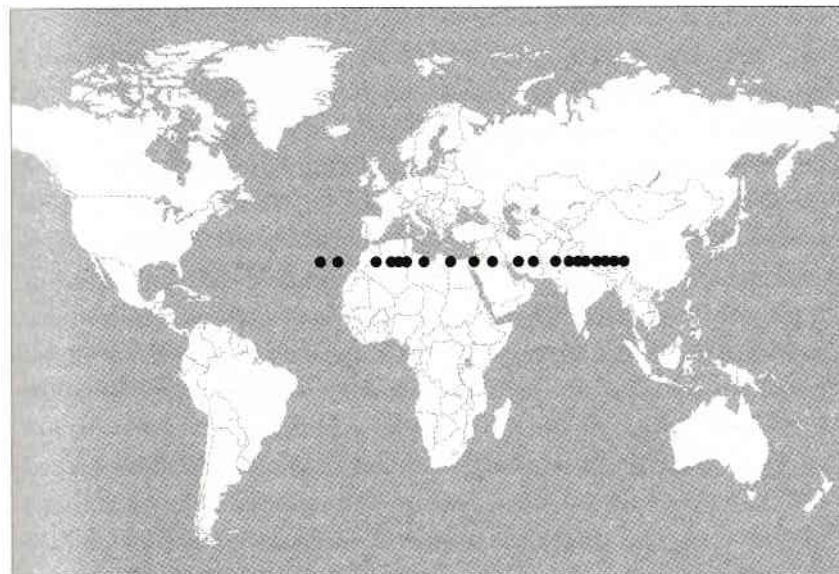
Tabelul 1.1 Sărăcie extremă (venituri mai mici de 1,90 \$ pe zi), în procente din populație; 1981–2015

	1981	1990	1999	2010	2015
<i>Europa și Asia Centrală</i>	–	1,9	7,8	2,8	1,7
<i>America Latină</i>	23,9	17,8	13,9	6,4	5,6
<i>Asia de Est</i>	80,6	60,6	37,4	11,2	4,1
<i>Asia de Sud</i>	58,1	50,6	–	27,2	13,5
<i>Africa subsahariană</i>	–	56,8	58,0	46,1	35,2
<i>Lumea în curs de dezvoltare</i>	53,9	44,4	34,3	19,0	11,9
<i>Lumea</i>	44,3	37,1	29,1	16,3	19,6

Sursă: Banca Mondială, *PovertyNet*; Cruz et al. 2015. Reprodus în Johan Norberg, *Progress: Ten Reasons to look Forward to the Future*, Oneworld, Londra, 2016

Această schimbare formidabilă a ratelor de creștere economică a țărilor a determinat și o deplasare majoră a centrului de greutate al economiei globale. Conform calculului economistului Danny Quah, în 1980, centrul de greutate al economiei mondiale era situat în zona central-atlantică, reflectând faptul că majoritatea activităților economice mondiale se desfășurau atunci fie în America de Nord, fie în Europa de Vest.¹ Până în 2008 însă, ca urmare a dezvoltării economice continue a Chinei și a restului Asiei de Est, centrul de greutate se deplasase spre est, ajungând într-un punct situat la sud de Izmir, Turcia, pe aceeași longitudine cu Minsk și Johannesburg (vezi figura 1.3). Mai mult, extrapolând creșterea în aproape 700 de locații, Quah calculează că, în 2050, centrul de greutate economic al lumii se va afla între India și China.

Figura 1.3 Centrul de greutate al economiei mondiale între 1980–2007, extrapolat ulterior la intervale de trei ani



Sursă: Danny Quah, „The Global Economy's Shifting Centre of Gravity”, *Global Policy*, volumul 2, numărul 1, ianuarie 2011

De la mijlocul Atlanticului la Himalaya, în cincizeci de ani, nici o transformare a economiei mondiale nu a fost atât de amplă și de rapidă ca până acum.

Gravitatea situației cu care se confruntă țările G7 din cauza acestei transformări dramatice a economiei mondiale nu trebuie subestimată. Cu toate că „recuperarea“ a miliarde de oameni săraci în perioada 1990–2015 și reducerea sărăciei la nivel mondial care a rezultat astfel au reprezentat pași uriași în direcția creșterii bunăstării populației umane, trebuie să recunoaștem, de asemenea, impactul acestor fenomene asupra țărilor dezvoltate. Fenomenele nu numai că le-au încetinit ratele de creștere, dar au avut un impact considerabil și asupra unor comunități industriale specifice și au dus la extinderea mișcărilor politice populiste. De asemenea, trebuie să înțelegem că nu există nici o lege economică potrivit căreia toate țările avansate își vor vedea economiile crescând la nesfârșit, mai ales când acestea se confruntă cu provocări majore, ca ascensiunea unor țări precum China de azi.

Inversarea ponderii pe care G7 o are în PIB-ul mondial, dezvoltarea rapidă a Asiei de Est și încetinirea recentă a ratelor de creștere a productivității muncii din G7 constituie cu siguranță fenomenele economice dominante ale ultimei jumătăți de secol. Sunt, de asemenea, fenomene pe care teoria economică trebuie să fie capabilă să le explice, încât țările în curs de dezvoltare care nu au participat încă la economia globală să știe ce politici să adopte, iar țările din lumea occidentală să știe ce politici să dezvolte pentru a relansa creșterea propriilor economii. În prezent, teoria academică dominantă „neoclasică“ a creșterii economice, bazată inițial pe lucrările lui Robert Solow, nu oferă o astfel de explicație.

Deși economia neoclasică este doar una dintre cele câteva teorii care caută să explice creșterea economică, ea a dominat atât manualele de economie, cât și sfaturile oferite factorilor de decizie politică în ultimii șaiszeci de ani. Totuși, ea nu a reușit să ofere o explicație convingătoare pentru „miracolul Asiei de Est“, în timp ce rata de creștere economică, aflată în scădere în Marea Britanie în ultimii

douăzeci și cinci de ani, a fost declarată „un puzzle al productivității“. Prin urmare, trebuie în primul rând să evaluăm capacitatea economiei neoclasică de a explica performanțele de creștere ale țărilor și de a consilia factorii de decizie politică cu privire la modul în care pot stimula creșterea economică în țările lor. Dacă este necesar, va trebui ca economiștii să elaboreze o nouă teorie capabilă să ghideze factorii de decizie politică economică în anii dificili care ne așteaptă.

Două școli de gândire

Un prim pas util într-o astfel de evaluare ar fi de a analiza succesul teoriilor și politicilor economiștilor aparținând școlii de gândire neoclasică, în opoziție cu cele ale principalei școli alternative. Acest lucru este posibil deoarece istoria teoriei creșterii economice, spre deosebire de majoritatea subiectelor științifice, nu înseamnă istoria unei serii de descoperiri construite una peste alta până când au ajuns să ofere teoria de astăzi. Dimpotrivă, este istoria a două școli de gândire diferite, îmbrățișate la momente diferite de economiști. Aceste două școli de gândire sunt descrise cel mai bine ca școala de gândire bazată pe eficiența pieței, care include teoria neoclasică a creșterii, și școala de gândire bazată pe capacitatea de producție.

Școala de gândire bazată pe eficiența pieței îi include pe fiziocrați, pe Adam Smith, David Ricardo, Alfred Marshall, Paul Samuelson și Paul Krugman. Școala de gândire bazată pe capacitatea de producție include personalități precum Alexander Hamilton, Friedrich List, membrii Școlii istorice germane și Joseph Schumpeter. Cele două școli de gândire au avut viziuni foarte diferite asupra lumii.

În primul rând, potrivit școlii de gândire bazate pe eficiența pieței, bogăția provine din surse materiale: pământ, muncă fizică și capital. Acumularea acestor active are loc într-o lume statică prin comerț și prin război. În schimb, potrivit școlii capacității de producție, bogăția provine din inovare și din creativitate, acumularea de active având loc ca urmare a descoperirilor și inovațiilor care

modifică fondul de cunoștințe și instrumentele oamenilor. Această acumulare are loc într-un mediu dinamic.

În al doilea rând, ca tipar analitic, punctul focal al celor două școli de gândire este diferit. În școala bazată pe eficiența pieței, accentul cade asupra trocului și asupra bărbaților și femeilor în calitate de comercianți. În schimb, reprezentanții școlii bazate pe capacitatea de producție pun accentul pe producție și pe bărbați și femei ca producători inovativi.

În al treilea rând, deoarece școala de gândire al cărei punct focal îl reprezintă eficiența pieței s-a bazat pe schimburile comerciale efectuate de britanici, economiștii britanici care au jucat un rol important în dezvoltarea acesteia au ajuns să considere toate activitățile economice identice din punct de vedere calitativ. Acest lucru a facilitat utilizarea unor modele și formulări matematice împrumutate din fizică, precum conceptul de „echilibru“, având la bază știința termodinamicii, așa cum era cunoscută în anii 1800. Pe de altă parte, școala economică bazată pe capacitatea de producție a căutat să utilizeze faptele observabile și experiența ca punct de plecare pentru teoretizarea economiei și a folosit mai degrabă metafore din biologie decât din fizică. Ea s-a bazat pe o înțelegere calitativă și holistică a „corpului“ studiat și a încorporat elemente importante, cum ar fi sinergiile dintre părți disparate, dar interdependente, care nu erau reductibile la numere și la simboluri.

Ca atare, în timp ce școala de gândire care pune accent pe capacitatea de producție consideră că diferitele activități economice oferă diverse „ferestre de oportunitate“ pentru atingerea bunăstării naționale, școala de gândire bazată pe eficiența pieței consideră că toate activitățile economice au același potențial.

În al patrulea rând, școala de gândire care pune accent pe eficiența pieței vede economia de piață ca o mașinărie care creează armonie economică, dar numai dacă „mâna invizibilă“ este lăsată să acționeze. Prin urmare, nu există nici un rol pentru guvern. Acest lucru se datorează faptului că factorii care determină creșterea economică – bunăoară noile cunoștințe, inovarea, capacitățile firmelor, sinergiile

și infrastructura – sunt ținute în afara teoriei sau sunt eliminați prin utilizarea unui concept abstract, cum ar fi „firma reprezentativă“. Cu toate acestea, în școala de gândire care pune accent pe capacitatea de producție, acești factori sunt considerați esențiali pentru creșterea economică, iar guvernul joacă un rol important în dezvoltarea lor.

În *Teoria sentimentelor morale*, Adam Smith arată clar că nu este treaba omului să se joace cu destinul:

Chestiunea fericirii universale a tuturor ființelor raționale și sensibile stă în sarcina lui Dumnezeu, nu a omului... Natura ne-a direcționat spre cea mai mare parte a acestor [mijloace de a aduce fericirea] prin instincte originale și imediate... [care] ne îndeamnă să aplicăm aceste mijloace ca atare, fără să luăm în considerare înclinația lor către acele scopuri benefice pe care marele Stăpân al Naturii a intenționat să le producă.²

Punctul de vedere al lui Smith își găsește o paralelă în viziunea economistului contemporan Paul Krugman despre economie ca un sistem care se organizează singur: „Vremea globală este un sistem care se organizează singur; cu siguranță la fel stau lucrurile și în cazul economiei globale“³. Implicația este clară: omul nu ar trebui să încerce să intervină în economie.

În fine, școala de gândire bazată pe capacitatea de producție nu vede nici o limită în calea progresului, crezând în „frontiera nesfârșită a cunoașterii umane“. Totuși, în sistemul lui Smith, națiunile ajung la o stare staționară din care nu mai pot avansa deoarece au primit acel „ansamblu complet de bogății pe care natura solului și a climei lor (...) le-a îngăduit să le ceară“⁴.

Aici vedem consecințele viziunii lui Smith, potrivit căreia în sistem nu intră nici un fel de cunoștințe noi. Firește, rezultatul logic este fie o stare staționară, precum cea preconizată de Smith și de David Ricardo, fie un dezastru ecologic, precum cel despre care avertiza Thomas Malthus. În timp ce economiștii din școala care pune accent pe eficiența pieței nu acceptă neapărat punctul de

vedere al lui Smith cu privire la noile cunoștințe, ei întâmpină dificultăți în a încorpora cunoștințele în modelele lor.

Există, după cum se poate observa, diferențe profunde între cele două școli de gândire, care decurg din două concepții opuse despre natura umană și despre cea mai elementară activitate umană. După cum a subliniat Erik Reinert⁵, Adam Smith și Abraham Lincoln definesc clar diferitele concepții despre natura umană și cele două teorii economice rezultante. Temelia viziunii economice care evidențiază eficiența pieței a fost pusă de Smith în lucrarea sa *Avuția națiunilor*:

Diviziunea muncii provine din înclinația naturii umane de a înșela și de a schimba o marfă pentru alta... Ea este comună tuturor oamenilor și nu se regăsește la nici o altă rasă de animale, care nu par să cunoască nici acest contract și nici alte tipuri de contracte... Nimeni nu a văzut vreodată un câine să schimbe corect și delibereat un os pentru un alt os cu alt câine.⁶

Prin contrast, într-o prelegere ținută în 1858, Abraham Lincoln a descris viziunea sa asupra naturii umane, care stă la baza teoriei economice fundamentate pe capacitatea de producție:

Castorii construiesc case, dar nu le construiesc în nici un caz altfel sau mai bine azi decât acum cinci mii de ani (...) Omul nu este singurul animal care muncește, dar este singurul care își îmbunătățește munca. El realizează această îmbunătățire prin *descoperiri și invenții*.

Desigur, și Adam Smith se referă la invenții, dar acestea sunt create în afara sistemului său economic, iar termenul de „inovare” – care a devenit important în economia engleză începând cu „An Essay on Innovations” al lui Francis Bacon (cca 1605) – a dispărut odată cu Smith.

Așa cum a fost evidențiat clar în ultimii ani, grație strălucitelor cercetări ale lui Erik Reinert în privința istoriei gândirii economice,

aceste două școli de gândire au fost îmbrățișate în momente diferite de economiști diferiți.⁷ Timp de secole, teoria economică fundamentată pe capacitatea de producție a fost dominantă. De exemplu, Antonio Serra (pe care Joseph Schumpeter l-a remarcat ca „primul care a compus un tratat științific... despre principiile și politica economică”) a încercat să explice în lucrarea sa din 1613 *Breve trattato* („Scurt tratat”) de ce orașul său natal, Napoli, a rămas atât de sărac în ciuda resurselor locale abundente, în timp ce Venetia, construită în mod precar într-o lagună mlăștinoasă, se afla în centrul economiei mondiale. Serra credea că acest lucru se datora faptului că venețienii nu puteau să cultive pământul ca napoletanii și, prin urmare, fuseseră nevoiți să se bazeze pe hărnicie pentru a-și asigura traiul, valorificând randamentele tot mai crescute oferite de activitățile manufacturiere. În viziunea lui Serra, secretul dezvoltării economice îl constituie existența unui număr mare de activități diferite, toate supuse costurilor în scădere ale unor randamente crescânde.

Cu toate acestea, școala de gândire axată pe eficiența pieței a apărut acum mai puțin de 250 de ani, avându-și rădăcinile în activitatea fiziocraților (cei care susțineau „domnia naturii”). Tendințele economice majore din zilele noastre derivă, de asemenea, din teoriile fiziocraților, care, identificând bogăția națională cu activitatea productivă, nu cu tezaurizarea aurului, au dovedit o gândire revoluționară pentru epoca lor. Cu toate acestea, fiziocrații manifestau un angajament doctrinar față de ideea că numai agricultura constituie o activitate cu adevărat productivă, toate celelalte sectoare fiind „parazite” pentru munca rurală. Angajamentul față de piețele libere pentru cereale a decredibilizat în cele din urmă fiziocrația deoarece a provocat o penurie de alimente și chiar foamete în timpul unor recolte slabe din Franța.

Apoi, în 1776, Adam Smith, care se întâlnește cu Quesnay și cu alți fiziocrați în timpul șederii sale în Franța în 1764–1767, a preluat o parte din învățăturile lor în ediția princeps a lucrării *Avuția națiunilor*. Smith credea, la rândul său, că numai agricultura este pe deplin „naturală”, motiv pentru care era atât de ofensat de mercantilism. În gândirea mercantilistă, comerțul și industria prelucrătoare